

Marlena Grzelczak
Uniwersytet Łódzki

Miary obrotu gotówkowego i bezgotówkowego oraz tendencje ich zmian w Polsce w ciągu ostatnich kilkunastu lat¹

Streszczenie

W ciągu ostatnich kilkunastu lat zmniejszył się udział pieniądza gotówkowego w agregacie M1 na rzecz pieniądza bezgotówkowego. Warto jednak zaznaczyć, że w liczbie i wartości wszystkich transakcji wciąż dominują płatności gotówkowe. Celem publikacji było zaprezentowanie głównych miar obrotu gotówkowego i bezgotówkowego. Scharakteryzowane zostały agregaty pieniężne, którymi posługuje się bank centralny w celu ustalenia podaży pieniądza w gospodarce, uszeregowane w zależności od stopnia płynności, oraz proces kreacji pieniądza. Przedstawiony został udział gotówki w obiegu w agregatach pieniężnych na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Ponadto opisano mierniki szczegółowych obszarów związanych z obrotem bezgotówkowym, takie jak: liczba rachunków bankowych, liczba poleceń przelewu, poleceń zapłaty, kart płatniczych oraz liczba i wartość transakcji nimi dokonywanych. Analizy dokonano na podstawie danych podaży pieniądza, raportów i innych publikacji Narodowego Banku Polskiego.

Słowa kluczowe: agregaty pieniężne, obrót bezgotówkowy, podaż pieniądza

¹ Artykuł jest efektem projektu „Finansjalizacja – wpływ na gospodarkę i społeczeństwo” – konferencja międzynarodowa, realizowana przez Wyższą Szkołę Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie z Narodowym Bankiem Polskim w ramach programu edukacji ekonomicznej.

1. Wprowadzenie

Obrót gotówkowy i bezgotówkowy są uzupełniającymi się elementami systemu płatniczego². System ten definiuje się jako grupę instrumentów, zestaw procedur bankowych oraz systemów międzybankowego transferu funduszy, wykorzystywanych w celu zapewnienia obiegu pieniądza na danym obszarze geograficznym, którym zazwyczaj jest jeden kraj. Będące częściami krajowego systemu płatniczego systemy płatności realizują zwykle zarówno płatności bezgotówkowe, jak i gotówkowe. Obrót gotówkowy ma znacznie dłuższą tradycję niż obrót bezgotówkowy. Płatności bezgotówkowe dotyczą wyższych kwot, jednak ich liczba jest zdecydowanie mniejsza niż płatności w gotówce. Celem niniejszego studium jest omówienie podstawowych mierników obrotu bezgotówkowego i gotówkowego.

2. Mechanizm kreacji pieniądza bezgotówkowego

Niewątpliwie istotny wpływ na funkcjonowanie gospodarki jako całości ma działalność banków. Szczególna rola banków w gospodarce narodowej przejawia się m.in. udziałem w kreacji pieniądza³. Kreowaniem podaży pieniądza zajmują się zarówno bank centralny, jak i banki komercyjne. Banki kreują dwa rodzaje pieniądza: pieniądz gotówkowy, będący pieniądzem banku centralnego i równocześnie zobowiązaniem tego banku, oraz pieniądz bezgotówkowy, zwany depozytowym, wkładowym lub bankowym, będący pochodnym pieniądza banku centralnego. Pieniądz gotówkowy występuje w obiegu w postaci banknotów i monet, zaś pieniądz bezgotówkowy trafia do banków w formie depozytów, stając się podstawą kredytowej kreacji pieniądza wkładowego⁴.

Kreacja pieniądza polega na wprowadzaniu i wycofywaniu go z obiegu, głównie w postaci udzielonych kredytów. Udzielone kredyty z przyjętych wkładów powodują zmianę ilości pieniądza w obiegu. Kreacja pieniądza depozytowego odbywa się w bankach komercyjnych⁵. Podstawą kreacji pieniądza w banku komercyjnym

² BIS, *A glossary of terms used in payment and settlement systems*, Committee on Payment and Settlement Systems, Basle 2003.

³ W.L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *Banki – rynek, operacje, polityka*, POLTEXT, Warszawa 2002, s. 11.

⁴ P. Niczyפורuk, A. Talecka, *Bankowość. Podstawowe zagadnienia*, Temida 2, Białystok 2011, s. 32.

⁵ P. Schaal, *Pieniądz i polityka pieniężna*, PWE, Warszawa 1996, s. 29; A. Kaźmierczak, *Polityka pieniężna w gospodarce rynkowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 26–28.

są wkłady pieniężne gospodarstw domowych, przedsiębiorstw czy innych jednostek, zaś w banku centralnym – depozyty banków komercyjnych i instytucji publicznych. Depozyty bankowe tworzą zasoby pieniądza unieruchomione na pewien czas; przestają w ten sposób oddziaływać na popyt na rynku towarów i usług, co umożliwia bankom kreowanie w to miejsce dodatkowego popytu poprzez udzielanie kredytów⁶.

Kreacja pieniądza bezgotówkowego przez banki może się odbywać za sprawą funkcjonowania systemu bankowego, w ramach którego działa system rezerw częściowych. System ten polega na finansowaniu przez banki kredytów z przyjmowanych przez nie depozytów. Banki są zobowiązane do utrzymywania rezerwy obowiązkowej adekwatnej do utrzymywanych depozytów. W Polsce na dzień 9.10.2014 r. stopa rezerwy obowiązkowej wynosiła 1,80%, co stanowiło 0,9 stopy referencyjnej, ustalonej na podstawie rentowności 7-dniowych bonów pieniężnych⁷.

Ogólna podaż pieniądza jest powiązana z bazą monetarną (B_m) za pomocą mnożnika kreacji pieniądza (m). Mnożnik ten jest relacją podaży pieniądza rozumianej jako suma gotówki w obiegu i wkładów na żądanie (depozytów *a vista*) do bazy monetarnej, będącej sumą gotówki w obiegu i rezerw gotówkowych⁸. Jest on odwrotnie proporcjonalny do stopy rezerw obowiązkowych (z_{r0}). Z mechanizmu działania mnożnika wynika, że jeżeli do systemu bankowego trafia depozyt na kwotę 100 PLN, to bank komercyjny musi odprowadzić określoną część, np. 1,8%, jako rezerwę do banku centralnego. Z pozostałej części, a więc z 98,20 PLN może zostać udzielony kredyt. Jednocześnie depozyt na kwotę 100 PLN oznacza, że powstało 100 PLN pieniądza bezgotówkowego. Środki, które pochodzą z udzielonego kredytu w kwocie 98,20 PLN, wcześniej czy później ponownie trafią do systemu bankowego, tworząc kolejny depozyt, a więc powstanie pieniądź bezgotówkowy w wysokości 98,20 PLN. Pomniejszony o kolejną rezerwę ($98,20 \times 1,80\% = 1,77$ PLN), depozyt ten pozwoli na udzielenie kolejnego kredytu w wysokości: $98,20 \text{ PLN} - 1,77 \text{ PLN} = 96,43 \text{ PLN}$. Taki schemat będzie się powtarzał aż do momentu, w którym nastąpi całkowite wyczerpanie początkowej kwoty. W zaprezentowanym przykładzie mnożnik kreacji pieniądza z bazy monetarnej w kwocie 100 PLN może doprowadzić do maksymalnej kreacji w kwocie 5556 PLN [$100 \text{ PLN} \times (1/0,018)$]. Niewątpliwie rozmiary faktycznej kreacji pieniądza zależą od decyzji uczestników rynku – czy znajdą się

⁶ Z. Federowicz, *Systematyka zjawisk finansowych*, w: *Finanse*, red. J. Ostaszewski, Difin, Warszawa 2008, s. 36.

⁷ <http://www.nbp.pl/dzienne/stopy.htm>, dostęp 29.10.2014.

⁸ A. Krajewska, *System pieniężno-kredytowy*, w: *Podstawy ekonomii*, red. R. Milewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 471.

chętni na zaciągnięcie kredytów oraz czy banki będą skłonne do ich udzielenia w maksymalnie możliwym rozmiarze⁹.

3. Agregaty pieniężne jako mierniki podaży pieniądza

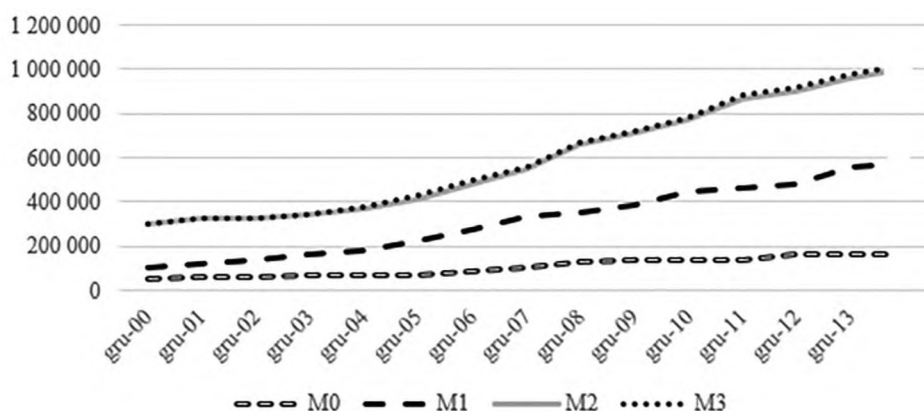
Pieniądz bezgotówkowy oraz gotówka znajdująca się w obiegu tworzą łączną podaż pieniądza na rynku pieniężnym. Pieniądz bezgotówkowy wraz z podażą gotówki określa się mianem agregatu pieniężnego. W teorii ekonomii można wyodrębnić następujące agregaty pieniężne: M0, M1, M2 oraz M3. Agregat M0 to pieniądz banku centralnego, określany jako pieniądz wielkiej mocy lub baza monetarna. Obejmuje on gotówkę, a więc banknoty i monety, a także środki pieniężne na rachunkach banków komercyjnych w banku centralnym – tzw. pieniądz rezerwowy. Największą miarą pieniądza jest agregat M1, który składa się z gotówki w obiegu – bez kas banków oraz depozytów bieżących osób fizycznych i podmiotów gospodarczych, tzw. szybkiego pieniądza bezgotówkowego. Agregat M1 obejmuje zatem pieniądz całkowicie płynny pod względem transakcyjnym. Agregat M2 tworzy agregat M1 wraz z depozytami terminowymi z terminem pierwotnym do dwóch lat włącznie oraz depozytami z terminem wypowiedzenia do trzech miesięcy. W skład agregatu M3 wchodzi agregat M2 wraz z operacjami z przyrzeczeniem odkupu, dłużnymi papierami wartościowymi z terminem wykupu do dwóch lat włącznie i jednostkami uczestnictwa w funduszach rynku pieniężnego¹⁰. Mówiąc o obiegu gotówkowym, mamy na myśli obieg pozabankowy.

Analizując rysunek 1, można zauważyć, że na przestrzeni ostatnich 14 lat poziom poszczególnych agregatów z roku na rok zwiększa się, przy czym zasoby agregatu M2 i M3 są do siebie zbliżone. W latach 2002–2008 agregat M3 przekraczał ponad siedmiokrotnie podaż gotówki w obiegu z wyłączeniem kas banków, w latach 2009–2011 już ponad ośmiokrotnie, a w 2012 r. aż dziesięciokrotnie. Liczby te unaczyniają skalę kreacji pieniądza bezgotówkowego (wraz z kasami banków) przez banki komercyjne. Na koniec grudnia 2000 r. ilość pieniądza gotówkowego w obiegu wynosiła 34 112,70 mln PLN, zaś na koniec lipca 2013 r. jego ilość wzrosła aż do 112 564,80 mln PLN, a więc ponad trzykrotnie (rysunek 1).

⁹ K. Oplustil, M. Porzycki, *Pieniądz*, w: *Instytucje gospodarki rynkowej*, red. M. Smaga, T. Włudyka, Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012, s. 216–218; A. Krajewska, *System...*, op.cit., s. 470–472.

¹⁰ W. Cwynar, W. Patena, *Podręcznik do bankowości*, Oficyna Ekonomiczna Grupa Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 172.

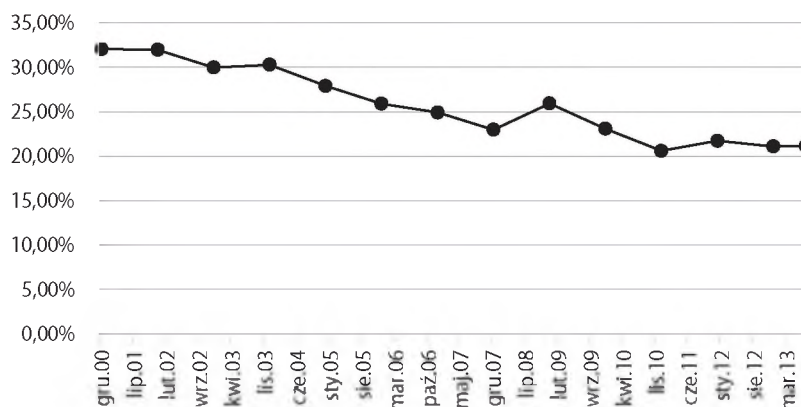
Rysunek 1. Miary pieniądza w latach 2000–2013 (w mln PLN)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Jeżeli chodzi o sferę płatności detalicznych, Polska jest krajem, w którym obserwuje się wysoki udział obrotu gotówkowego, o czym świadczy m.in. miernik obrazujący udział gotówki – banknotów i monet w obiegu poza kasami banków w agregacie M1, zaprezentowany na rysunku 2.

Rysunek 2. Udział pieniądza gotówkowego (poza kasami banków) w agregacie M1 w latach 2000–2013

Źródło: jak pod rys. 1.

Jak wynika z danych zaprezentowanych na rysunku 2, wskaźnik udziału gotówki w agregacie podażu pieniądza M1 osiągnął najwyższe wartości w latach 2000–2003,

oscylujące w okolicach 30–32%. W latach 2004–2007 systematycznie malał, z 27,90 do 23,01%, po czym w 2008 r. wzrósł aż do 25,95%. Wzrost ten był efektem gwałtownego przyspieszenia wzrostu podaży gotówki oraz gwałtownego wyhamowania wzrostu pieniądza bezgotówkowego. Od 2007 r. obserwuje się systematyczny spadek udziału gotówki w agregacie M1, z 23,01 do 21,21% na koniec marca roku 2013.

Mimo spadku omawianego odsetka, gdy porównuje się Polskę do innych krajów Unii Europejskiej, czy do krajów ze strefy euro, widać, że udział gotówki w M1 jest znacznie wyższy. Omawiany miernik w krajach strefy euro w latach 2008–2012 przyjmował wartości z przedziału 16,9–17,9%, podczas gdy w krajach UE w tym samym czasie wynosił od 18,1 do 19,7%¹¹.

Pieniądz bezgotówkowy występuje głównie w postaci zapisów na bankowych rachunkach depozytowych, płatnych na żądanie, dokumentujących otrzymywane należności lub regulowanie zobowiązań wobec właścicieli tych rachunków. W ujęciu ogólnym mierzony jest wielkością depozytów w agregacie podaży pieniądza M1, obejmującym pieniądź znajdujący się w obiegu, depozyty osób fizycznych oraz przedsiębiorstw¹².

Jeżeli chodzi o udział pieniądza bezgotówkowego – depozytów i innych zobowiązań bieżących w agregacie M1 (tabela 1), to w latach 2000–2002 zwiększył się on z 67,96 do 70,03%, po czym w 2003 r. nieco obniżył się, do poziomu 69,71%. W latach kolejnych obserwuje się systematyczny wzrost udziału pieniądza bezgotówkowego w M1, z 72,10% w 2004 r. do 78,79% na koniec lipca 2013 r., z wyjątkiem 2008 r., kiedy to odsetek ten uległ obniżeniu do 74,08%. Tendencję wzrostową zauważa się również w przypadku udziału pieniądza bezgotówkowego w agregacie M3. W latach 2000–2007 z roku na rok zwiększał się on z 24,05 do 45,96%, w 2008 r. zmalał aż do 38,90%, po czym w 2010 r. ponownie wzrósł do 45,54%. W latach 2011–2013 wskaźnik ten przyjmował wartości od 41,50 do 44,24%. Warto zauważyć, że z chwilą ogłoszenia kryzysu finansowego w 2008 r. szybko wzrosła ilość gotówki w obiegu, a zmalała podaż pieniądza bezgotówkowego, jednak już na koniec 2009 r. nastąpił powrót do wcześniejszej tendencji.

¹¹ *Diagnoza rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce*, NBP, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2013, s. 55.

¹² *Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2013 roku*, NBP, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2014, s. 76.

Tabela 1. Udział pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego w agregatach M1 i M3

Rok	Pieniądz gotówkowy w obiegu (poza kasami banków)	Depozyty i inne zobowiązania bieżące	PIENIĄDZ M1	Depozyty i inne zobowiązania do 2 lat włącznie	Depozyty z terminem wypowiedzenia do 3 miesięcy włącznie	PIENIĄDZ M2	PIENIĄDZ M3	Udział pieniądza gotówkowego w M1	Udział pieniądza gotówkowego w M3	Udział pieniądza bezgotówkowego w M1	Udział pieniądza bezgotówkowego w M3
2000	34 112,69	72 343,20	106 455,89	193 968,25	0,00	300 424,14	300 757,26	32,04	11,34	67,96	24,05
2001	38 213,54	81 354,37	119 567,91	209 901,24	0,00	329 469,15	329 704,68	31,96	11,59	68,04	24,67
2002	42 192,75	98 582,18	140 774,93	183 517,98	53,52	324 346,43	326 124,90	29,97	12,94	70,03	30,23
2003	49 416,95	113 741,93	163 158,89	179 664,98	36,36	342 860,22	345 144,83	30,29	14,32	69,71	32,95
2004	50 775,57	131 200,25	181 975,82	186 718,33	19,98	368 714,14	377 534,46	27,90	13,45	72,10	34,75
2005	57 154,73	163 484,32	220 639,05	194 511,31	13,17	415 163,52	427 125,44	25,90	13,38	74,10	38,28
2006	68 767,67	207 063,24	275 830,91	205 363,98	15,58	481 210,47	495 309,47	24,93	13,88	75,07	41,80
2007	77 160,00	258 106,21	335 266,21	214 027,52	50,57	549 344,29	561 623,76	23,01	13,74	76,99	45,96
2008	90 812,29	259 130,85	349 943,14	310 285,18	11,56	660 239,88	666 231,32	25,95	13,63	74,05	38,90
2009	89 777,63	298 567,22	388 344,85	326 391,10	21,87	714 757,82	720 232,52	23,12	12,47	76,88	41,45
2010	92 706,96	356 485,01	449 191,97	325 449,15	16,79	774 657,90	783 648,47	20,64	11,83	79,36	45,49
2011	101 848,64	366 203,95	468 052,59	395 679,55	13,38	863 745,52	881 496,32	21,76	11,55	78,24	41,54
2012	102 470,49	382 342,54	484 813,02	415 511,94	11,77	900 336,73	921 412,48	21,14	11,12	78,86	41,50
lipiec 2013	112 564,81	418 100,86	530 665,67	390 993,04	2,77	921 661,48	945 076,80	21,21	11,91	78,79	44,24

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Tabela 2. Dynamika wzrostu pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego w latach 2000–2013 (w %)

Rok	Dynamika wzrostu pieniądza gotówkowego (poza kasami banków), rok 2000 = 100%	Dynamika wzrostu pieniądza bezgotówkowego, rok 2000 = 100%
2001	112,02	112,46
2002	123,69	136,27
2003	144,86	157,23
2004	148,85	181,36
2005	167,55	225,98
2006	201,59	286,22
2007	226,19	356,78
2008	266,21	358,20
2009	263,18	412,71
2010	271,77	492,77
2011	298,57	506,20
2012	300,39	528,51
lipiec 2013	329,98	577,94

Źródło: jak pod tab. 1.

Na podstawie analizy dynamiki widać, że w odniesieniu do 2000 r. podaż pieniądza bezgotówkowego rosła szybciej niż pieniądza gotówkowego (tabela 2). W 2010 r. dynamika pieniądza gotówkowego wynosiła ponad 271%, zaś pieniądza bezgotówkowego prawie 493%. Na koniec lipca 2013 r. dynamika wzrostu osiągnęła dla pieniądza gotówkowego niemal 330%, zaś dla pieniądza bezgotówkowego – blisko 580%. Wzrost znaczenia pieniądza bezgotówkowego należy oceniać pozytywnie. Wraz ze wzrostem poziomu rozwoju gospodarczego i systemu bankowego pieniądz bezgotówkowy wypiera pieniądz gotówkowy, przyczyniając się m.in. do obniżki społecznych kosztów wymiany i obiegu pieniądza.

4. Mierniki obrotu bezgotówkowego

Są różne sposoby pomiaru obrotu bezgotówkowego. Jednym z nich jest mierzenie udziału płatności bezgotówkowych w ogólnej liczbie dokonywanych płatności. W niniejszym opracowaniu przybliżone zostaną bardziej szczegółowe mierniki obszarów związane z obrotem bezgotówkowym, takie jak np.: liczba rachunków bankowych, liczba poleceń przelewu i poleceń zapłaty, liczba kart płatniczych oraz

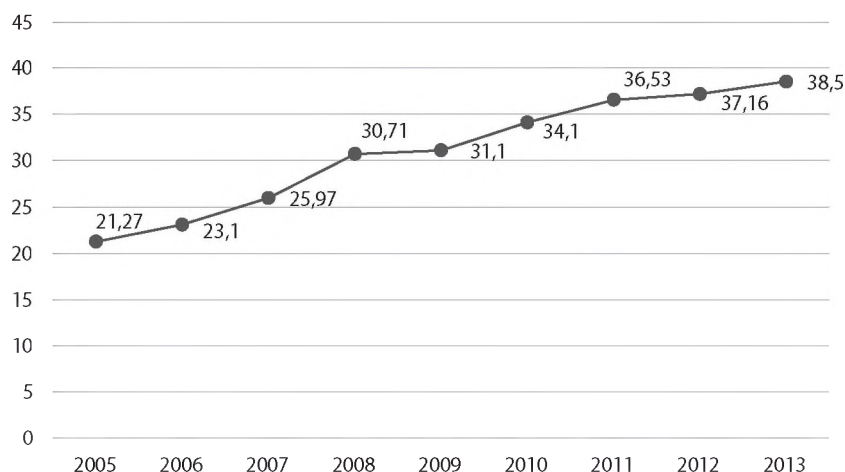
liczba transakcji bezgotówkowych dokonywanych z ich użyciem. Mierniki te opierają się głównie na danych statystycznych. Podobne mierniki stosowane są w analizach przez NBP oraz EBC. Oprócz tych mierników można jeszcze mówić o miernikach empirycznych, które przeprowadza się na reprezentatywnej grupie ludności. Pozwalają one określić stopień nasycenia danego produktu lub usługi wśród społeczeństwa, np. stopień ubankowienia społeczeństwa¹³.

4.1. Rachunki bankowe *a vista*

Liczba rachunków bankowych w Polsce systematycznie zwiększa się, choć w porównaniu do większości krajów Unii Europejskiej rynek ten jest dużo mniejszy.

Okazuje się, że liczba rachunków bieżących osób fizycznych, rolników i przedsiębiorców indywidualnych na koniec 2013 r. wzrosła do 38,5 mln, co oznacza, że była wyższa o 3,6% względem 2011 r. oraz o 2,91% w porównaniu do 2012 r. (rysunek 3). W 2012 r. na 1 mieszkańca Polski przypadało 1,52 rachunku bankowego, podczas gdy w 2010 r. 1,35. W krajach UE wskaźnik ten wynosił odpowiednio 1,54 oraz 1,51. Oznacza to, że statystycznie jedna osoba posiada więcej niż jeden rachunek bieżący. Pozycję Polski na tle krajów UE zobrazowano na rysunku 4.

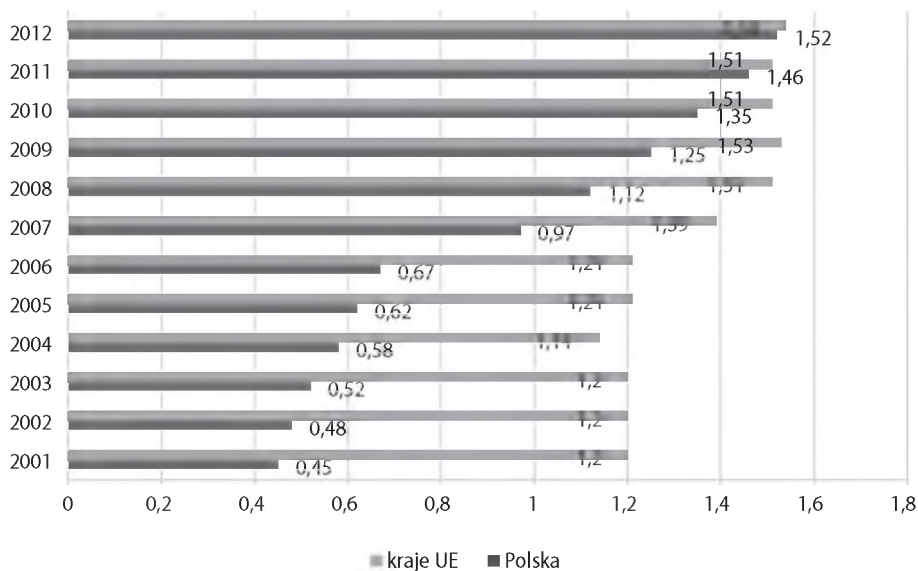
Rysunek 3. Liczba rachunków bankowych w Polsce w latach 2005–2013 (w mln)

Źródło: jak pod rys. 1.

¹³ *Diagnoza...*, op.cit., s. 8.

Rysunek 4. Liczba rachunków bankowych przypadających na 1 mieszkańca w Polsce oraz krajach UE

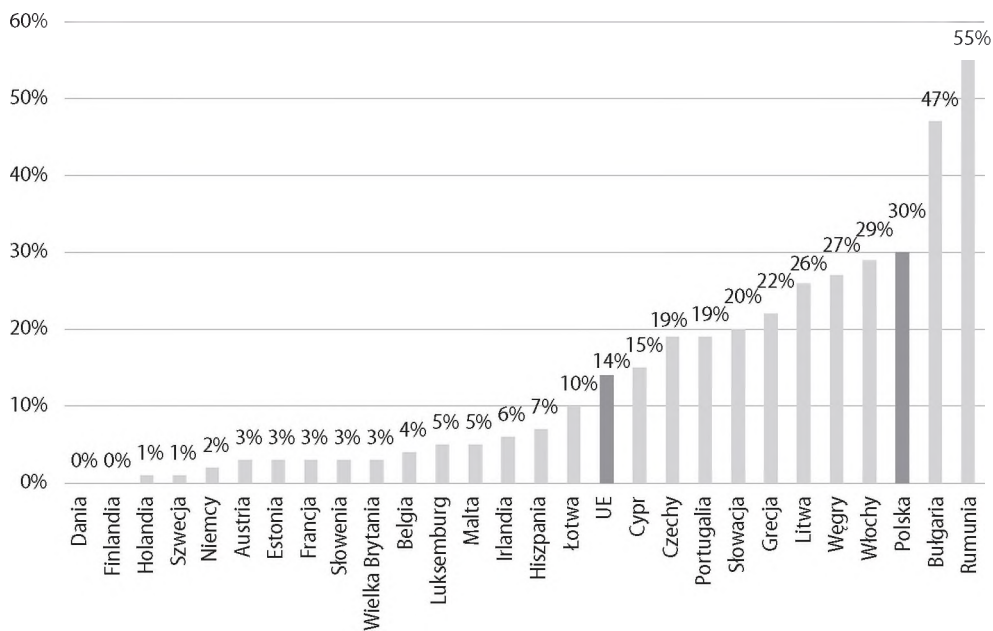
Źródło: jak pod rys. 1.

Biorąc pod uwagę liczbę rachunków bankowych przypadających na 1 mieszkańca, Polska w 2012 r. uplasowała się na trzynastym miejscu wśród 21 krajów UE. Największą liczbę rachunków odnotowano w Rumunii – 3,37, a na dalszych miejscach znalazły się państwa takie, jak: Finlandia – 3,2, Cypr – 2,9. Wskaźniki niższe niż dla Polski na poziomie 1,52 (przypadające na jednego mieszkańca) zarejestrowano m.in. w Czechach – 1,4 i Francji – 1,2¹⁴. Warto zaznaczyć, iż wskaźnik liczby rachunków bankowych nie jest wystarczającym miernikiem poziomu obrotu bezgotówkowego. W wielu przypadkach uzależniony jest on od czynników kulturowych, społecznych bądź technologicznych lub operacyjnych.

W badaniu dotyczącym wykluczenia finansowego przeprowadzonym przez Bank Światowy stwierdzono, że w 2012 r. aż 30% Polaków nie posiadało konta osobistego. Znacznie większy problem wykluczenia finansowego można było zdiagnozować m.in. w Rumunii (55%) i Bułgarii (47%). Okazuje się, że aż w szesnastu krajach UE rachunku bankowego nie posiadało do 10% osób (rysunek 5).

¹⁴ http://serwisy.gazetaprawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/808608_nbp-liczba-rachunkow-bankowych-w-polsce-rosnie-na-koniec-2013-r-bylo-ich-38-5-mln.html, dostęp 10.02.2015.

Rysunek 5. Poziom nieubankownienia w Polsce na tle innych krajów UE w 2012 r.

Źródło: *Measuring Financial Inclusion*, The Global Findex Database, World Bank, April 2012.

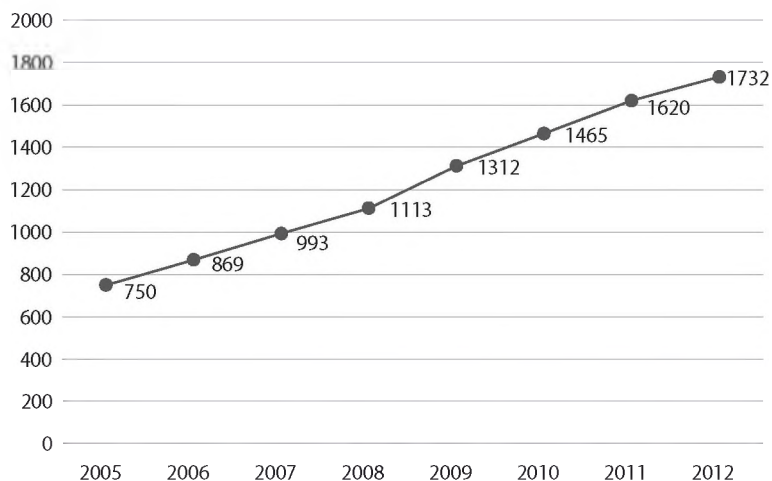
4.2. Polecenie przelewu

Kolejnym miernikiem obrotu bezgotówkowego jest polecenie przelewu. W myśl Prawa bankowego polecenie przelewu stanowi udzieloną dyspozycję dłużnika – posiadacza rachunku bankowego obciążenia jego rachunku określoną kwotą i uznania tą kwotą wierzyciela rachunku, tj. wierzyciela dłużnika wydającego dyspozycję wykonania polecenia przelewu¹⁵.

Polecenie przelewu jest najpopularniejszą formą wśród posiadaczy rachunków bankowych formą rozliczeń bezgotówkowych. Ich liczba z roku na rok systematycznie się zwiększa. W 2005 r. zrealizowano 750 mln poleceń przelewu, a już 5 lat później ich liczba wzrosła do poziomu 1465 mln, a więc blisko dwukrotnie. Na koniec 2012 r. odnotowano już 1732 mln poleceń przelewu, tj. o 6,91% więcej niż w 2011 r. (rysunek 6).

¹⁵ R. Kaszubski, A. Tupaj-Cholewa, *Prawo bankowe*, Oficyna Ekonomiczna Grupa Wolters Kluwer, Kraków 2010, s. 81.

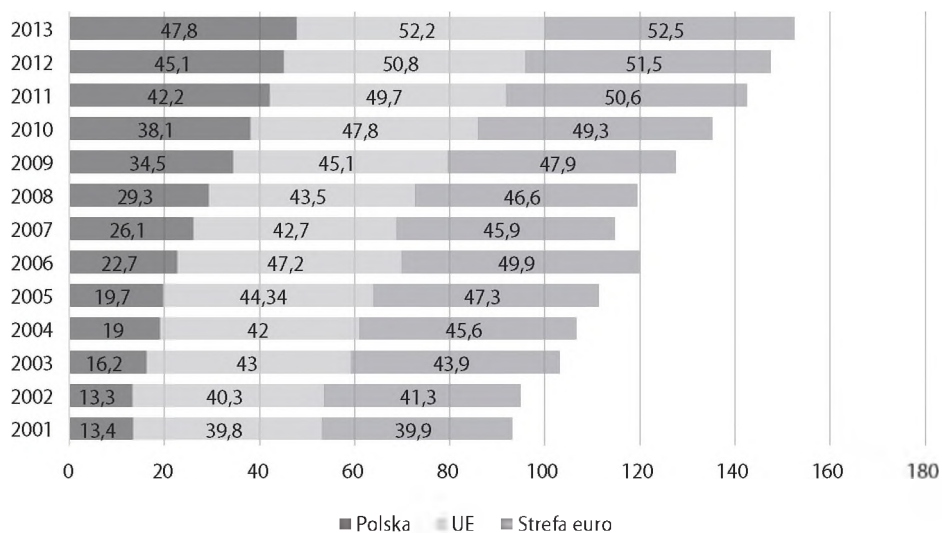
Rysunek 6. Liczba poleceń przelewu w latach 2005–2012 (w mln)

Źródło: jak pod rys. 1.

Powszechność użycia polecenia przelewu w obrębie danej społeczności można wyrazić za pomocą wskaźnika, którym jest liczba zrealizowanych poleceń przelewu przypadających na 1 mieszkańca (rysunek 7).

Rysunek 7. Liczba poleceń przelewu przypadających na 1 mieszkańca w latach 2001–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ECB Statistical Data Warehouse, <http://sdw.ecb.europa.eu/>

Liczba poleceń przypadających na 1 mieszkańca w Polsce w 2013 r. wynosiła 47,8, podczas gdy w strefie euro – 52,5, zaś w UE – 52,2, a więc kształtowała się na całym zbliżonym poziomie. Największa rozbieżność między liczbą zrealizowanych poleceń przelewu przypadających na 1 osobę w Polsce a strefą euro lub UE zaobserwować można w latach 2001–2008. Przykładowo w 2005 r. statystyczny Polak wykonywał ok. 2 razy mniej przelewów niż mieszkańiec UE.

Mimo utrzymującego się wzrostu tego wskaźnika Polska znajduje się poniżej średniej jego wartości wyliczonej dla Unii Europejskiej. W 2013 r. średnia liczba poleceń przelewu przypadająca na 1 mieszkańca UE wynosiła 52,16. Wskaźnik dla Polski na poziomie 47,8 okazał się niższy niż w krajach takich, jak: Czechy, Węgry, Słowacja, Dania, Litwa, Wielka Brytania, Niemcy, Szwecja, Holandia, Luksemburg, zaś wyższy od tego wskaźnika we Francji, Irlandii, na Cyprze, we Włoszech, Hiszpanii, na Malcie, w Rumunii, Grecji¹⁶.

4.3. Polecenie zapłaty

Kolejnym miernikiem jest polecenie zapłaty. Tego typu forma rozliczeń bezgotówkowych stanowi udzieloną bankowi dyspozycję wierzyciela do obciążenia określoną kwotą rachunku bankowego dłużnika i uznania nią rachunku wierzyciela. Dyspozycja ta jest jednocześnie wyrazem zgody wierzyciela na cofnięcie przez bank dłużnika obciążenia rachunku dłużnika i cofnięcia uznania wierzyciela w przypadku dokonanego przez dłużnika odwołania polecenia zapłaty¹⁷.

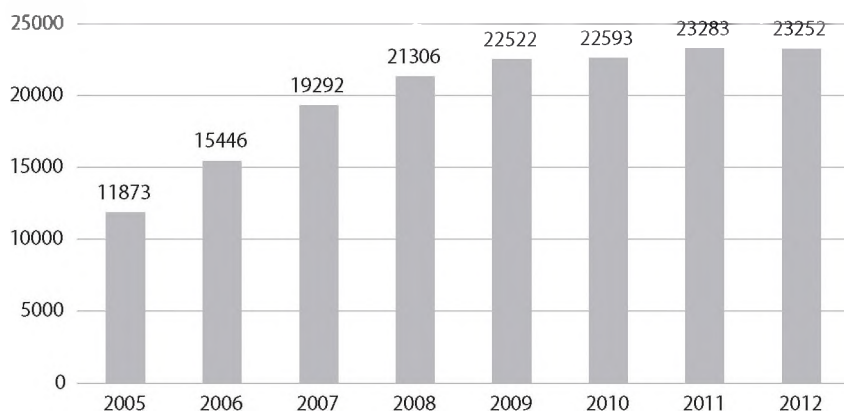
Liczba poleceń zapłaty wyraźnie zwiększyła się na przestrzeni lat 2005–2012, z 11 873 do 23 252 (rysunek 8). Od 2010 r. obserwuje się niewielki ich spadek. Liczba poleceń zapłaty przypadająca na 1 mieszkańca w Polsce nie ma tak dużego znaczenia, jak w pozostałych krajach UE oraz strefie euro. Dla porównania: w 2005 r. na 1 mieszkańca UE przypadało 37,4 poleceń zapłaty, w strefie euro 44,9, podczas gdy w Polsce zaledwie 0,3. W 2013 r. na 1 mieszkańca Polski przypadało już 0,6 polecenia zapłaty, w przypadku strefy euro 58,7, a dla UE 47,13¹⁸.

¹⁶ *Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2013 r.*, Departament Systemu Płatniczego, NBP, grudzień 2014, s. 32.

¹⁷ Z. Ofiarski, *Prawo bankowe. Komentarz*, Wolters Kluwer Business, Warszawa 2013, s. 451.

¹⁸ *Porównanie...*, op.cit., s. 34.

Rysunek 8. Liczba zrealizowanych w Polsce poleceń zapłaty latach 2005–2012

Źródło: jak pod rys. 1.

4.4. Karty płatnicze

Coraz powszechniejszą formą obrotu bezgotówkowego są karty płatnicze. Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych definiuje kartę płatniczą jako kartę, która uprawnia do wypłaty gotówki lub umożliwia złożenie zlecenia płatniczego za pośrednictwem akceptanta lub agenta rozliczeniowego, akceptowaną przez akceptanta w celu otrzymania przez niego należnych mu środków¹⁹. Jest wiele kryteriów klasyfikacji kart płatniczych. Jednym z nich jest podział na karty bankomatowe i płatnicze²⁰. Dzisiaj podział ten jest mało znaczący, gdyż już prawie wszystkie z tych kart mają obie funkcje. Przykładowo użycie karty kredytowej do wypłaty pieniędzy z bankomatu skutkuje pobraniem prowizji od transakcji gotówkowych. Z drugiej strony, nie wszędzie będzie możliwe dokonanie płatności z użyciem typowej karty bankomatowej. Wyodrębnić można trzy kategorie kart:

- 1) karty debetowe,
- 2) karty kredytowe
- 3) karty obciążeniowe.

Karty debetowe są powiązane bezpośrednio z rachunkiem oszczędnościowo-rozliczeniowym klienta, tzw. ROR-em. Do dyspozycji posiadacza tej karty są tylko

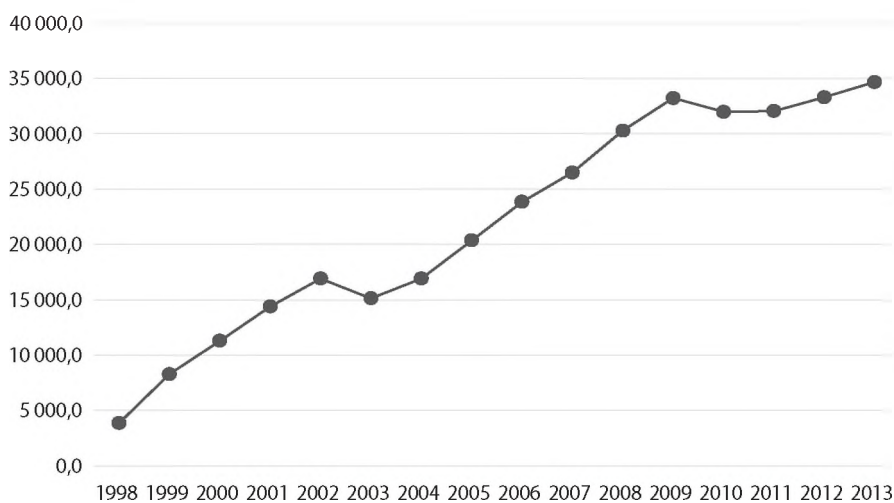
¹⁹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz.U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm., art. 2, pkt 15a.

²⁰ W. Cwynar, W. Patena, *Podręcznik...*, op.cit., s. 227–228.

środki znajdujące aktualnie na jego rachunku, łącznie z ewentualnym prawem do debetu. Oprócz kart debetowych coraz większą popularnością cieszą się karty kredytowe. W celu uzyskania takiej karty należy posiadać zdolność kredytową. Karty te funkcjonują w cyklach miesięcznych, który pozwala na bezkosztowe korzystanie z limitu kredytowego zaoferowanego przez emitenta karty. Przeważnie po upływie miesiąca mamy jeszcze dodatkowych kilkanaście dni na spłatę kredytu. Można wówczas spłacić sumę minimalną bądź dowolną część kredytu. W przypadku kart obciążeniowych zadłużenie na karcie musi zostać spłacone w ciągu miesiąca.

W latach 1998–2009 liczba kart płatniczych wyraźnie wykazywała tendencję wzrostową (rysunek 9). W 2010 r. ich liczba zmalała do 31 983,8 tys., tj. o 3,7% względem roku 2009. W latach kolejnych ponownie zaczęła zwiększać się, z 32 044,9 tys. w 2011 r. do 34 658,7 tys. w roku 2013.

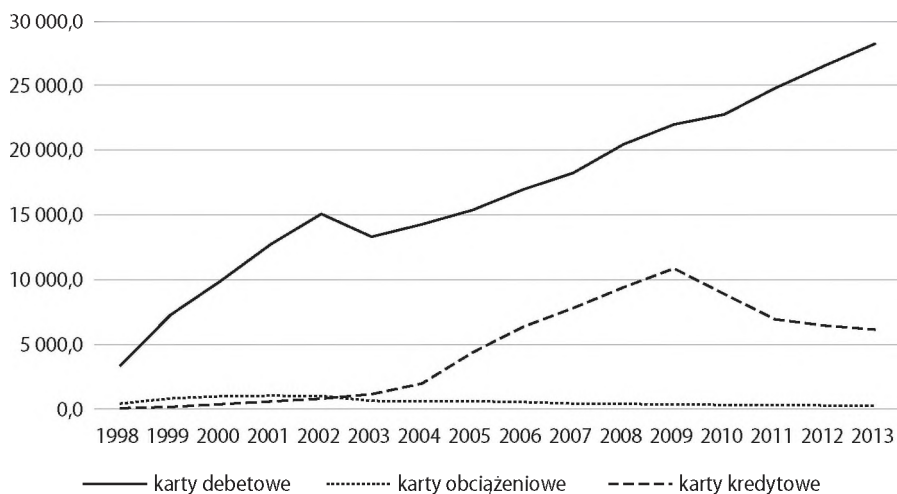
Rysunek 9. Liczba kart płatniczych ogółem wydanych w latach 1998–2013 (w tys.)

Źródło: jak pod rys. 1.

Wśród kart płatniczych zdecydowanie dominowały karty debetowe (rysunek 10). Na przestrzeni lat 1998–2013 ich liczba wzrosła z 3341,6 tys. do 28 235,5 tys. W ostatnim badanym roku ich poziom był o 6,35% wyższy względem roku 2012. Liczba kart kredytowych charakteryzowała się silnym trendem rosnącym, zwiększając się z 91,4 tys. w 1998 r. do 10 858,4 tys. w roku 2009. W kolejnych latach obserwuje się systematyczny spadek poziomu tych kart, do 6 133,6 tys. w 2013 r., tj. o 43,51% mniej niż w roku 2009. Liczba kart obciążeniowych utrzymywała się na bardzo niskim poziomie, nieprzekraczającym od 2007 r. 450 tys. kart.

Rysunek 10. Liczba wydanych kart debetowych, obciążeniowych i kredytowych w latach 1998–2013 (w tys.)

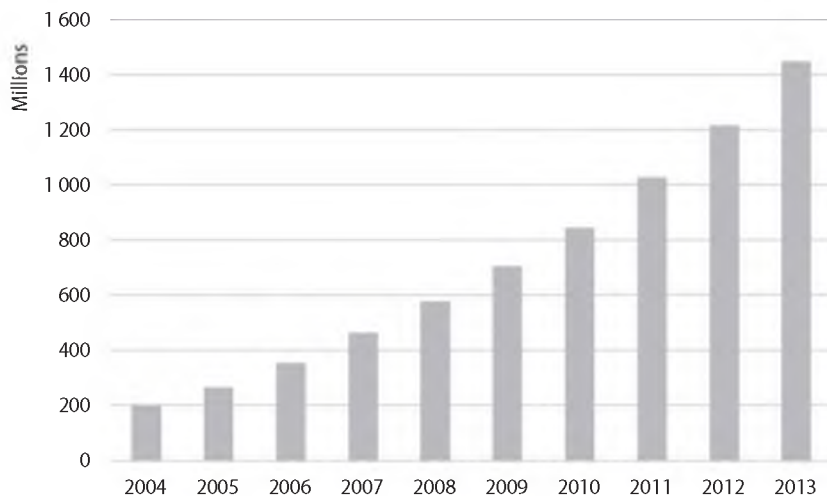

Źródło: jak pod rys. 1.

Istotnym wskaźnikiem odzwierciedlającym poziom rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce jest liczba kart płatniczych ogółem przypadających na 1 mieszkańca. W Polsce w latach 2001–2009 liczba ta wyraźnie wzrosła, z 0,38 do 0,87, zaś w latach 2010–2011 spadła, do poziomu 0,83. W 2013 r. odnotowano wzrost omawianego wskaźnika do 0,90, a więc najwyższego dotychczas poziomu, podczas gdy średnia liczba kart płatniczych wydana na 1 mieszkańca UE wynosiła wówczas 1,5. W gorszej sytuacji pod tym względem była Słowacja i Rumunia. Zdecydowanie więcej kart niż w Polsce w odniesieniu do 1 osoby wydawane jest np. w Luksemburgu (3,69), Wielkiej Brytanii (2,46) czy Szwecji (2,04)²¹.

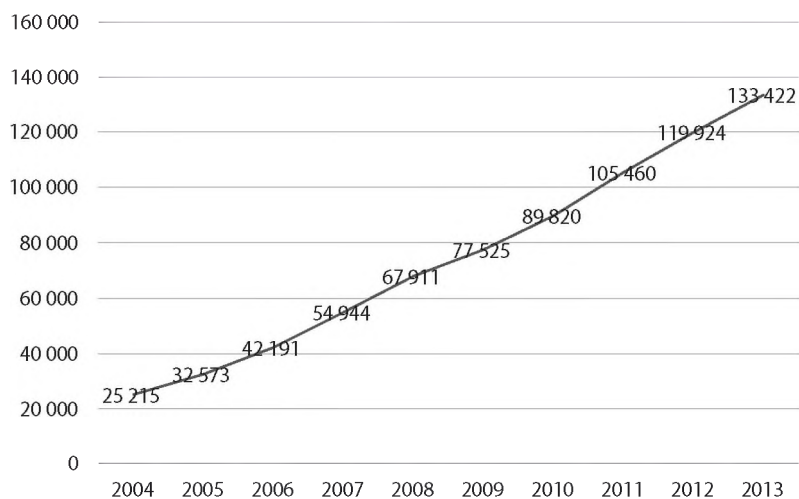
Liczba transakcji bezgotówkowych dokonywanych za pomocą kartą, jednak z pominięciem wypłaty gotówki z bankomatu, w Polsce z roku na rok systematycznie się zwiększa (rysunek 11). W 2004 r. dokonano ponad 198 mln takich transakcji, zaś na koniec 2013 r. było ich już niemal 1,5 mld. W Polsce na 1 mieszkańca w 2013 r. przypadało 37,6 transakcji, podczas gdy średnia UE wynosiła wówczas 85,83.

²¹ Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2013 r., op.cit., s. 19–20.

Rysunek 11. Liczba transakcji bezgotówkowych dokonywanych kartami w latach 2004–2013

Źródło: jak pod rys. 1.

Okazuje się, że rośnie nie tylko liczba transakcji bezgotówkowych kartami płatniczymi, lecz także zwiększa się wartość transakcji dokonywanych nimi (rysunek 12).

Rysunek 12. Wartość transakcji bezgotówkowych dokonywanych kartami w latach 2004–2013 (w mln PLN)

Źródło: jak pod rys. 1.

Wartość transakcji kartami płatniczymi w badanym okresie charakteryzowała się trendem rosnącym. Ich poziom wzrósł z 25 215 mln PLN w 2004 r. do 133 422 mln PLN w 2013 r. i tym samym była wyższa o 11,26% względem roku 2012.

5. Podsumowanie

W Polsce występuje wysoki udział obrotu gotówkowego, o czym świadczy m.in. miernik obrazujący udział gotówki – banknotów i monet w obiegu poza kasami banków w agregacie M1. Miernik ten w ostatnim czasie wykazuje tendencję spadkową, jednak w porównaniu do innych krajów europejskich lub do krajów ze strefy euro jego poziom jest znacznie wyższy. Przewiduje się, że w ciągu najbliższych kilku lat niemożliwe będzie całkowite wyeliminowanie pieniądza gotówkowego. Udział gotówki w obrocie płatniczym będzie jednak stopniowo zmniejszał się, a pieniądza bezgotówkowego wzrastał. Poza tym odnotowuje się systematyczny wzrost udziału pieniądza bezgotówkowego w M1. Tendencję wzrostową zauważa się również w przypadku udziału pieniądza bezgotówkowego w agregacie M3.

Pieniądz bezgotówkowy może być mierzony za pomocą liczby rachunków aktywowanych przez klientów, liczby rachunków przypadających na 1 mieszkańca Polski, liczby poleceń przelewu oraz poleceń zapłaty wraz z ich liczbą przypadającą na 1 mieszkańca Polski. Poza tym wśród mierników obrotu bezgotówkowego wyróżnić można liczbę kart płatniczych oraz liczbę kart płatniczych przypadających na 1 osobę. Wszystkie te mierniki wyliczone dla Polski okazały się niższe w odniesieniu do krajów UE lub krajów strefy euro. Oznacza to, że obrót bezgotówkowy nie jest jeszcze dostatecznie rozwinięty, tak jak w innych krajach Wspólnoty.

Bibliografia

Dokumenty prawne

1. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz.U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm.

Wydawnictwa zwarte

1. Cwynar W., Patena W., *Podręcznik do bankowości*, Oficyna Ekonomiczna Grupa Wolters Kluwer, Warszawa 2010.

2. Federowicz Z., *Systematyka zjawisk finansowych*, w: *Finanse*, red. J. Ostaszewski, Difin, Warszawa 2008.
3. Jaworski W.L., Krzyżkiewicz Z., Kosiński B., *Banki – rynek, operacje, polityka*, Wyd. POLTEXT, Warszawa 2002.
4. Kaszubski R., Tupaj-Cholewa A., *Prawo bankowe*, Oficyna Ekonomiczna Grupa Wolters Kluwer, Kraków 2010.
5. Kaźmierczak A., *Polityka pieniężna w gospodarce rynkowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
6. Krajewska A., *System pieniężno-kredytowy*, w: *Podstawy ekonomii*, red. R. Milewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
7. Niczyporuk P., Talecka A., *Bankowość. Podstawowe zagadnienia*, Temida 2, Białystok 2011.
8. Ofiarski Z., *Prawo bankowe. Komentarz*, Wolters Kluwer Business, Warszawa 2013.
9. Opłustil K., Porzycki M., *Pieniądz*, w: *Instytucje gospodarki rynkowej*, red. M. Smaga, T. Włudyka, Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012.
10. Schaal P., *Pieniądz i polityka pieniężna*, PWE, Warszawa 1996.

Artykuły prasowe i okolicznościowe

1. BIS, *A glossary of terms used in payment and settlement systems*, Committee on Payment and Settlement Systems, Basle 2003.
2. *Diagnoza rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce*, NBP, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2013.
3. *Measuring Financial Inclusion*, The Global Findex Database, World Bank, April 2012.
4. *Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2013 roku*, NBP, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2014.
5. *Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2013 r.*, Departament Systemu Płatniczego, NBP, grudzień 2014.

Materiały internetowe

1. *ECB Statistical Data Warehouse*, <http://sdw.ecb.europa.eu/>
2. <http://serwisy.gazetaprawna.pl>
3. <http://www.nbp.pl>

Cash and Cashless Turnover Measures and Their Tendencies to Change in Poland Recently

Summary

In the last dozen years the share of cash in M1 aggregate has changed in favour of cashless money. It is worth mentioning, however, that in the number and value of all transactions cash payments are still dominating.

The publication is aimed at the presentation of major measures of cash and cashless turnover. It characterizes monetary aggregates used by the central bank to settle the supply of money in the economy, classified according to the liquidity level as well as the process of money creation. It discusses the share of cash in circulation in monetary aggregates in the period of the last dozen years. Besides, it describes the measures of specific areas connected with the cashless turnover, like the number of bank accounts, the number of transfer orders, payment orders, payment cards and the number and value of transactions made with them. The analysis is based on the data on money supply, reports and other publications of the National Bank of Poland.

Keywords: monetary aggregates, cashless turnover, money supply
